

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ «КИЇВСЬКИХ ПРОХАЧІВ»**ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО**

Анотація. У статті висвітлюється жанрова своєрідність оповідання «Київські прохачі» І. Нечуя-Левицького. Звертається увага на особливості хронотопу, сюжетно- композиційну специфіку, функції пейзажу, смислове наповнення мікрообразів. Відзначено, що проблема буття найбільш упослідженої частини суспільства – представників соціального дна – не була новою для української та світової літератури. Вона порушувалась, наприклад, у творчості М. Гоголя, Є. Гребінки, Д. Григоровича, В. Гюго, Ч. Дікенса, Ф. Достоевського, В. Короленка, М. Салтикова-Щедріна, А. Свидницького, І. Тургенєва, І. Франка, А. Чехова тощо. У творі І. Нечуя-Левицького ця проблема вирішується в несподіваних ракурсах. Трагічне в оповіданні переплітається з комічним.

Ключові слова: Іван Нечуй-Левицький, жанр, сюжет, композиція, оповідання, пейзаж, портрет, образ.

Прозу І. Нечуя-Левицького досліджували як його сучасники Б. Грінченко, М. Драгоманов, С. Єфремов, О. Кониський, І. Франко, так і літературознавці наступних десятиліть О. Білецький, В. Власенко, Є. Кирилук, М. Новицький, Н. Крутікова, Ю. Меженко, Р. Міщук, А. Шамрай, М. Походзіло, І. Приходько, С. Хаврусь та ін. Доробок епіка є об'єктом дослідження і для критиків ХХІ століття (А. Амбіцька, А. Калинчук, Р. Мовчан, В. Погребенник, Н. Побірченко, Л. Ромащенко, І. Сивкова, М. Тарнавський та ін.). Ювілейні конференції, присвячені І. Нечуєві-Левицькому, свідчать про постійний інтерес до його постаті. Звертався до прозової спадщини письменника й П. Хропко, зокрема аналізував роман із життя київської інтелігенції «Хмари» [7]. Незважаючи на велику кількість праць про І. Нечуя-Левицького, окремі його твори знаходяться на периферії літературознавчих досліджень, тож доробок письменника і нині потребує нових прочитань та інтерпретацій.

Мета нашої статті – проаналізувати жанрову специфіку оповідання І. Нечуя-Левицького «Київські прохачі» (1901).

Літературна творчість І. Нечуя-Левицького багата жанрово й тематично. Підтвердженням цього є відома оцінка письменника І. Франком, що назвав його «колосальним всеобіймаючим оком України» [5, с.374]. Художній зір І. Нечуя-Левицького сягав не лише Київщини, уродженцем якої був митець. Він охоплював різні регіони України, Бесарабії, Польщі. Як відомо, проза

письменника поділяється на такі тематичні пласти: показ долі селянства, духовенства, інтелігенції, відображення історичних подій. Звичайно, це умовний поділ. Адже автор відображав життя й побут робітників сахарень, суконних фабрик, дрібного чиновництва, міщанства, жебраків. Проблема буття найбільш упослідженої частини суспільства – представників соціального дна – не була новою для української та світової літератури. Вона порушувалась, наприклад, у творчості представників «натуральної школи» (М. Гоголь, Є. Гребінка, Д. Григорович, Ф. Достоєвський, М. Салтиков-Шедрін, І. Тургенєв тощо). Найнижчі суспільні верстви колоритно змальовані у доробку А. Свидницького («Жебраки»), В. Короленка («Історія мого сучасника», І. Франка («На дні»), у західноєвропейських класиків («Знедолені», «Людина, що сміється» В. Гюго, «Олівер Твіст», «Ніколас Нікльбі» Ч. Дікенса та ін.).

В оповіданні «Київські прохачі» І. Нечуя-Левицького простежуються причини, що змушують людину опуститися на саме дно суспільства, виявляється неоднорідність цього середовища. Сам автор вказує, що твір – це *«колекція прохачів з інтелігентів, пролетарів та деяких ледарів, назбрана мною в Києві з тих, що трусять торбами та живляться коло Печер та під монастирями в Києві»* [1, с.372]. З перших рядків твору автор описує час і місце дії. *«Був чудовий петрівчаний вечір. Надворі вже сутеніло. На Подолі затих стукіт та гуркіт. Курява на вулицях вляглась. На цвинтарі коло Пречистянської церкви під самою Андріївською горою було тихо, тихо, неначе в порожній хаті»* [2, с.373]. Даний опис підсилює переживання героїні – удовиці Ольги Семенівни Галецької, викликані роздумами про невлаштованість її долі. На перших порах жінці допомагає впоратися з усілякими негараздами інша нещасна – Мокрина Пантелеймонівна Майбородиха. Життєві шляхи обох героїнь виявилися схожими. Як і в багатьох інших своїх творах, І. Нечуй-Левицький у цьому оповіданні часто звертається до паралельного змалювання персонажів. Це насамперед долі Галецької та Майбородихи. Не від хорошого життя довелося їм обом узяти жебрацькі торби.

Далі сюжетний простір твору розширюється – події переносяться до Києво-Печерської лаври. Автор детально описує групу жебраків – жінок та чоловіків: *«Яких старців, яких калік там не було! Тут стояли старі й молоді сліпці й сліпчихи, що змалку втратили зір, з поводитарями-дітьми, стояли видроокі сільські діди й баби, міщанки з Києва й з інших міст»* [2, с.373]. Натуралістичні подробиці, колоритні портретні деталі дають можливість письменникові індивідуалізувати постаті нещасних людей, обійдених долею: *«На одному візку лежав на спині якийсь каліка, без ніг і з покаліченими руками, більш схожий на живий шматок тіла, ніби лежала жива колодка з головою, з чорними безтямними очима й з таким ротом, що той рот здавався чорною діркою в якусь живу довбанку з товстої липи. По другий бік брами на візку сидів хлопець, теж без ніг, з закарлюченими руками без пальців, сухий, як кістка, обмотана живою шкуркою. [...] На одному східці стримів молодий міщанин з однією ободистою ногою, так закрученою, неначе він замість ноги підставив під себе половину обода й прикрив його холошею з якогось дрантя та ганчірок. [...] На одному східці стримів вже літній чоловік з здоровою головою, але на*

зріст не більше як на аршин, на дитячих ніжках. Коло його стримів довгобразий москаль без вух, з одрубаними по коліна обома ногами, захищеними в шкуртяні вузькі штани. Він обпирався об дві коротеньку милички обома пахвами...» [2, с.388-389]. А поряд із тим автор удається й до типізації, об'єднуючи весь цей загаль в єдине ціле: «Каліки повистромлювали свої кукси, цебто руки й ноги без пальців, неначе шматки червоного м'яса, обліпленого червоною сухою шкуркою. [...] Лисніли лисі голови з видами, неначе покусаними й погризеними, з чорними дірками замість ротів. [...] Ця уся галерея з верху до низу, освітлена з одного боку од Дніпра, нагадувала пекло з покаліченими на смерть людьми од усяких нечуваних страшних пекельних мук» [2, с.388-389].

Біля лаврських печер жебрачка Галецька зустрічається з Лукією Мокрієвською. Автор наголошує на розмаїтті доль, соціального походження прохачів. У цьому середовищі виступають капітанша Галецька, дідичка Мокрієвська, чиновник Кміта. Образну характеристику прохачів дає Мокрієвська: «Тутечки між каліччю та жебраками є всякого народу. Тут неначе товар в мішаній череді: є й овечки та телята, є й свині, є й оліндерки, є й колишні баскі коні-офіцери» [2, с.394]. І. Нечуй-Левицький із співчуттям описує стан Галецької під час перебування серед жебраків: «І я тону вже в якусь безодню. І я гину, як і ті безприхильні каліки, от-от загину... і не зважусь навіть заголосити, як вони голосять, мушу мовчки страждати й терпіти» [2, с.395].

Автор виводить цікаві типи Мокрієвської, Кміти, шляхи яких до середовища прохачів зумовлені різними причинами. Мокрієвську, як вона сама висловлюється, «завела навіжена весела вдача» [2, с.399]. Кміту змусило піти в жебраки осоружне канцелярське життя (маленька зарплатня та лихий начальник). З уст чиновника дізнаємося про нелюдські умови виживання в канцелярії, тому дружина змушена була корчмарювати. Тож він швидко погоджується на кумедну, але рятівну пораду свого приятеля Дрімайла: «Кидаймо оцю каторжну службу, перебираймося за старців, начепим торби та ходім просити під Михайлівський монастир» [2, с.416]. Урешті жебрацький промисел справді допоміг Кміті поліпшити своє матеріальне становище. Однак у нього виросла донька Уляся. Вона вже закінчила гімназію та дуже соромилася заробітків батька. Тож Кміта, задумавши видати доньку заміж, зглянувся на її блага та кинув жебрацькі торби.

І. Нечуй-Левицький у реалістичній манері описує життя чиновництва: старшого покоління – Кміти, Дрімайла та молодшого – Літостанського, Червінського. Спогади Кміти про умови виживання чиновників нагадують нам аналогічні ситуації з творів М. Гоголя («Шинель»), А. Свидницького («Хоч з мосту та в воду»), Панаса Мирного («П'яниця») тощо.

Характеризуючи своїх героїв, І. Нечуй-Левицький докладно подає портрети, окремі з них – у динаміці: «На Галецькій під дракною була надіта чистенька чорна кофточка, але спідниця старої Майбородихи була латана й зблякла, як ганчірка. Вона розкутала голову, але все поглядала на свою спідницю і все опиналася» [2, с.411]; «Якби Галецька стріла на вулиці цю гостю, вона б зроду не впізнала її. Така вона була несхожа на ту жовту горбату загнібиду, що силою тягла її вчора в шинк Серед світлички стояла височенька панія, тонка, рівна станом, ще гарна з лиця, з

розкішними товстими чорними кісьми, з чорними, наче намальованими, бровами та пишними блискучими карими очима» [2, с.425]. Письменник часто вдається до інтер'єрів, які унаочнюють спосіб життя, характеризують різний соціальний стан персонажів. Ось як виглядає оселя колишнього чиновника Кміти: «Вони зайшли в прихожу. Прихожа була маленька, але чистенька. В одчинені двері було видно чималу світличку, звичайну міщанську світличку, але з обставою панською; з дешевою мебілью, з зеленою канапою, з вільховими дешевими стільцями та столиками. На вікнах цвіли герані. Скрізь було чисто прибрано» [2, с.411]. Або житло Майбородихи: «Галецька вступила в кімнату, і їй здалось, що вона несподівано опинилась в якомусь панянському монастирі, в келії якоїсь черниці. Кімнатка була вузька й довгенька, з однісіньким вікном в такій товстій стіні, що на вікні можна було лягти, підобгавши ноги та скарцюбившись. По один бік кімнатки стояло просте ліжко, по другий бік стояв тапчан з матрацом, застелений білою сільською скатертиною, а в куточку лисніли фольгові образи й ледве блимала маленька лампадка. На вікні зеленіли молоденькі листаті фікуси та герані. В кімнаті було чисто» [2, с.378].

Автор часто звертається до описів, які деталізують місце дії. «Знайшов він Шулявську вулицю й почав придивлятись до номерів. Вулиця тяглась сливе без кінця. По обидва боки вулиці стояли гарні, але не дуже здорові дома. Молодий хлопець швиденько йшов далі, а показаний в листі номер ще був далеко. Вже вулиця спустилась з крутого горба в долину. З горба неначе котились наниз вже поганіші домки, притулені до гори одним боком, закутані в старі садки, неначе гарбузи в гарбузиння та бадилля. Він глянув наниз, а там далі стояли низками ще поганіші дерев'яні домки, не то міщанські, не то крамарські або шевські» [2, с.438]. Про захоплення І. Нечуя-Левицького Києвом писав В. Погребенник, який назвав митця «незрівнянним літописцем Києва в українському новому письменстві» [4, с.105]. Як прекрасний знавець Києва І. Нечуй-Левицький з любов'ю представляє й відомі історичні споруди та численні вулиці, насичує текст пейзажами, які створюють чудову панораму міста, неповторну його ауру. «Стрімкі гори понад Подолом виразно виступали на лиснючому рожевому небі темними звиччастими смугами. На горах лисніли золоті бані церков, неначе дотлівав жар, що не спопелів до решти. Андріївський собор неначе висів над самою Пречистянською церквою на прозорім небі. На вершечку стрімкої гори, і на горах, і в долинах, скрізь вже запанувала вечірня тиша. І в небі й на землі все неначе мліло й розкошувало в тишині гарного тихого петрівчаного вечора» [2, с.373]. На майстерність автора у відображенні природи вказував П. Хропко [6]. Письменник захоплюється прекрасними краєвидами, майстерно передає їх вплив на людську душу. «Вечір звичайно наведе на душу смуток. Думи заворушились в душі безчасної панії. Сльоза за сльозою покотились по смуглявих сухорлявих щоках» [2, с.373]. І. Нечуя Левицького вражає й краса ранкового міста. Пейзаж характеризує час та місце дії. «Раз якось після Петра Лука Антонович Літостанський йшов на службу в губернське правління з бомагами під пахвою. Він вийшов зарані з дому, щоб трохи проходитись та подихать свіжим повітрям, бо ранок був пишній. Після петрівчаних дощів настала година. З возкої землі йшов легенький опар і ніби прозорою імлюю оповивав гори й

пригорки, вкриті садками, неначе дібровами. Літостанський простував проз Михайлівський монастир і несамохіть задививсь на пишній вигляд: на Хрещатик, на Царський сад та на інститут, котрий неначе виліз на подовжастий пригорок, і довгими рядками вікон ніби оглядав хрещатицьку долину через верхи старих лип та каштанів. Цей горяний чудовий закуток нагадав йому рідний Канів» [2, с.430]. У даному випадку виявляється сугестивна роль природи у розкритті поетичної душі героя, його вчинків: «Літостанський трохи постояв, втупивши очі в той пишній вигляд, і в його серце пом'якло й душа подобрішала. На серці стало радісно, і йому забажалося зробити щось добре, щось комусь приємне» [2, с.430]. Крім пейзажу велику роль у розкритті внутрішнього світу героїв, їх доль відіграють діалоги. Найбільш повно охарактеризовані Галецька, Мокрієвська, Кміта. І. Нечуй-Левицький із співчуттям передає жіночі долі. Така позиція наратора зримо відчувається у сюжетному викладі. Часто автор

удається до самопредставлення героїв. «Я, серце, удова. Ще торік влітку саме в страшенну спеку були маневри під Білою Церквою. Була зібрана незліченна кількість війська. На маневрах мій чоловік, капітан, надісь од духоти та пороху, впав з коня, а натовп причавив його до землі. Його підняли вже мертвого... Я зісталась удовою без грошей, без шматка хліба, без пенсії, та оце прибула до Києва напитувати собі будлі-якої служби, бо мені, певно б, довелось вмерти з голоду» [2, с.374]. Художній простір повісті не обмежується лише Києвом, письменник згадує про ситуації з життя героїв у Білій Церкві та Каневі. І. Нечуй-Левицький уміло передає внутрішній світ персонажів, наприклад Галецької: «Що б вони сказали, якби тепер були живі й побачили, де це опинилась їх кохана дочка, між старцями та якимись гультьями-прохачами, з торбою на спині, в якомусь латаному дранті на плечах» [2, с.395]. Характеризуючи героїв, автор часто звертається до фольклорної поетики, наснажує емоційно-забарвленою лексикою мову персонажів: «Літостанському уявилося, що в світличку хтось вніс пучок калини в свіжому зеленому листі. «Гарна, як калина в лузі над водою! Це або та сама гімназистка, що колись впала мені в очі, або вона дуже схожа на ту панночку, тільки багато краща од неї: рівна, як тополя, і свіжа, як калина!» [2, с.443].

І. Нечуй-Левицький як прекрасний знавець української мови постійно дбав про її збагачення. У його свідомість із дитинства ввійшло безліч народних пісень, прислів'їв, приказок. Митець досліджував лексичне багатство описуваних ним регіонів. Своєю творчістю він сприяв утвердженню української літературної мови. І. Огієнко зазначав, що І. Нечуй-Левицький був першим, хто «однаково вільно веде й розмову дійових осіб, і малює широкі картини природи чи психічні глибокі переживання. Явно відчувається, вже з його 1 тому «Повістей» 1872-го року, що перед нами письменник з широким мовним розмахом європейського зразка» [3, с.163]. Оповідання «Київські прохачі» цікаве експресивною лексикою: «Не плач, серце, не журиш! Не вдавайсь дурнісінько в тугу!» [2, с.455]; «Пішла геть, паскудо, отуди далі! Яка мудра! Знає, де раки зимують. Оступись собі геть! Отуди йди між оту мужву!» [2, с.389]. Такі мовні партії сприяють індивідуалізації персонажів.

Загалом події в творі розвиваються в хронологічній послідовності, хоч із метою повнішого висвітлення долі героїв автор робить екскурси в їх минуле. Драматичні ситуації в «Київських прохачах» чергуються з комічними. Для твору характерна щаслива розв'язка. Врешті-решт численні поневіряння Галецької та Мокрієвської завершуються (перша влаштовується працювати в богадільні, а друга – в лазареті), а щасливі закохані Уляся та Літостанський одружуються. Тож І. Нечуй-Левицький в оповіданні подав міський малюнок XIX століття. Пильне око «*обсерватора життя*» помічає, як суспільство впливає на людські долі. Побут, звичаї, уклад життя XIX століття відображено автором достовірно. Можемо кваліфікувати «Київських прохачів» І. Нечуя-Левицького як соціально-побутове оповідання.

Список використаної літератури

- Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів: у 10 томах / Іван Семенович Нечуй-Левицький. – К.: Наукова думка, 1968. – Т.10. – 587 с.
- Нечуй-Левицький І. С. Твори: у 2 томах / Іван Семенович Нечуй-Левицький. – К.: Дніпро, 1977. – Т.2. – 502 с.
- Огієнко І. І. Історія української літературної мови / Іван Іванович Огієнко. – К.: Либідь, 1995. – 294 с.
- Погребенник В. Ф. Образ Києва в літературі XIX століття / Володимир Федорович Погребенник // *Визвольний шлях*. – 2002. – Кн.5. – С.99-109.
- Франко І. Я. Ювілей Івана Левицького (Нечуя) / Іван Якович Франко // Франко І. Я. Збір. творів: у 50 томах. – К.: Наукова думка, 1982. – Т.35. – С.370-376.
- Хропко П. П. Іван Нечуй-Левицький / Петро Панасович Хропко // Хропко П. П. Українська література: підручник для 10 класу середніх шкіл, ліцеїв, гімназій та коледжів. – 4-е вид., перероб. і доп. – К.: Освіта, 2001. – С. 31-47.
- Хропко П. П. Романи І. Нечуя-Левицького з життя інтелігенції: до 150-річчя з дня народження письменника / Петро Панасович Хропко // *Українська мова і література в школі*. – 1988. – № 11. – С. 3-10.

Abstract

Nemchenko G. V.

GENRE FEATURES OF IVAN NECHUY-LEVYTSKYI'S STORY «KYIV PETITIONERS»

Introduction. *The creative works of Ivan Nechuy-Levytskyi belongs to the well-known literary phenomena of the second half of the 19-th century and early 20-th century in Ukraine. His prose has such thematic groups as the country, clergy, intelligentsia, history and other. This author shows the life*

of beggars such as Mykola Gogol, Yevgen Grebinka, Dmytro Grygorovych, Victor Hugo, Charles Dickens, Fedir Dostoyevskyi, Volodymyr Korolenko, Anatol Svydnytskyi, Ivan Turgenev, Ivan Franko, Anton Chekhov and other writers did it. «Kyiv petitioners», the story of Ivan Nechuy-Levytskyi enlightens the life of Ukrainian beggars, propose their portraits and the types of conduct. This story is artistic phenomenon which is not investigated enough.

Purpose. The object of our article is analysis of Ivan Nechuy-Levytskyi's story «Kyiv petitioners». The author's attention focuses on the fable, compositional, stylistic, ethnological features of this work by the prose-writer.

Methods. In the article we relied on the cultural and historical method of a research of artistic phenomena, on the principles of objectivity and systematicity.

Results. In the article Ivan Nechuy-Levytskyi's story «Kyiv petitioners» was analyzed. It was found out the functionality of the descriptions in particular landscapes and portraits in this writer's work. The article focuses on the peculiarities of the author's psychological characterization.

Originality. The article examines the genre peculiarities of Ivan Nechuy-Levytskyi's story «Kyiv petitioners». It focuses on the author's originality of the artistic understanding of this genre. The writer's style was characterized in the publication.

Conclusion. The classic of Ukrainian literature Ivan Nechuy-Levytskyi is the master of social and every day life story. His «Kyiv petitioners» is bright sample of writer's realism and humor. This work by the prose-writer is rich in national characters, traditions, coloration.

Key words: Ivan Nechuy-Levytskyi, genre, plot, composition, story, landscape, portrait, image.

Немченко Г. В. Жанрові особливості “Київських прохачів” Івана Нечуя-Левицького.

Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Серія 8: філологічні науки (мовознавство і літературознавство. Вип. 11. К.: Вид-во НПУ

імені М. П. Драгоманова, 2019. С.78-81.